

Gülhane Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Dergisi

Gıda Takviyelerinde Ürün Güvenliği; Mevzuatın 'Adalet' ve 'Zarar Vermeme' Kavramları Temelinde Etik Değerlendirmesi*

Elif AVANER**

Özet

İnsanlığın dünyadaki varlığının devamı ve insanın doğuştan sahip olduğu sağlık hakkının korunması için en temel ihtiyaç olan suyun ve gıdaların iyi nitelikte olmasının sağlanması vazgeçilmez bir gerekliliktir. Sağlık hakkının adil dağıtımı için; suya ve gıda ürünlerine erişimin kolaylaştırılması için çaba sarf edilmesi gerektiği gibi insan, hayvan ve çevre sağlığı korumaya yönelik olarak da ürün güvenliğinin sağlanması zorunludur. Temel insan haklarından olan sağlığın ve refahın korunması için gıda, gıda ürünleri ve suyun dağıtımına yönelik politikaların, etiğin temel ilkelerinden olan 'adalet' ve 'zarar vermeme' kavramları çerçevesinde geliştirilmesi gerekmektedir. Bu ürünlerin insan sağlığına zarar vermemesi için; tanıtımları da dâhil olmak üzere etiketlenmesi, üretimi, depolanması ve dağıtımının niteliklerine uygun olarak gerçekleştirilmesi, ürünlerin güvenli olarak erişime sunulması etik gerekliliktir. Ayrıca ilgili kurumların yalnızca mevzuata uygunluk veya tüketici memnuniyeti yönünden denetim yapması yeterli olmadığından etik çerçevede politikalar geliştirmesi ve uygulaması gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı; özellikle gıda takviyeleri olmak üzere gıda ürünlerinin piyasaya arzında yaşanan etik sorunlar çerçevesinde, mevzuatın; adalet ve zarar vermeme kavramları temelinde etik değerlendirmesini yapmaktır. Çalışmada gıda ve gıda takviyeleri ile ilgili olarak Tarım ve Orman Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığının yürüttüğü mevzuatın incelenmesi, piyasaya arzıyla ilgili araştırma yapılması sonucunda etik değerlendirme yapılması yöntem olarak belirlenmiştir.

Gıda ürünlerinin etiket bilgileri, izin vb. mevzuat gereklilikleri yerine getirilmiş olsa dahi insan sağlığına zararlı veya yetersiz içerikleri olabildiği, niteliklerinin uygun olmayabileceği görülmektedir. Gıda takviyelerinin ise tedaviye yönelik tanıtımlarının yapılarak ilaç gibi, ilaç içerikleriyle satıldığı herhangi bir yaş sınırlaması olmaksızın elektronik ticaret sitelerinde kolayca ve bilinçsizce erişime sunulduğu görülmektedir. En yüksek değerlerden biri olan insan yaşamını korumak, sağlıklı yaşam hakkını elinden almamak için makro ve mikro düzeyde gıda ürünleri ile ilişkili olan kişilerin; üretici-tüketici etik ilişkisinin, denetleyici kurum-üretici, satıcı-alıcı vb. etik ilişkilerinin incelenmesi ve etik sorunlardan arındırılması için gidilecek yolların belirlenmesi gerekmektedir.

Makale Bilgisi

Makale geçmişi

Geliş Tarihi: 14.12.2023

Kabul Ediliş Tarihi: 14.02.2024

Anahtar kelimeler:

Gıda etiği, Sağlık hakkı, Adalet, Gıda Takviyesi, Ürün güvenliği

İletişim:

Dr. Ecz. Elif AVANER

E-posta:

avanerelif@gmail.com

*4. Tarım ve Gıda Etiği Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

**Dr. Ecz., Ankara İl Sağlık Müdürlüğü, ORCID: 0000-0003-2021-4471

Gulhane Journal of Medical History and Medical Ethics

Product Safety In Food And Food Supplements; Ethical Assessment Of The Legislation On The Concepts Of 'Justice' And 'Do no harm'

Abstract

Ensuring the good quality of water and food, which are the most basic needs, is an indispensable requirement for the continuation of humanity's existence in the world and the protection of the human right to healthy life. For the fair sharing of the right to health, efforts should be made to facilitate access to water and food, and to ensure product safety to protect human, animal and environmental health. In order to protect health and well-being, which are fundamental human rights, policies for the distribution of food, food products and water should be developed within the framework of the concepts of 'justice' and 'do not harm', which are among the basic principles of ethics. For these products not to harm human health; it is an ethical requirement that the labeling, production, storage and distribution, including their promotions, are carried out in accordance with their qualifications, and that the products are made available safely. In addition, since it is not sufficient for the relevant institutions to audit only in terms of compliance with the legislation or consumer satisfaction, it is necessary to develop and implement policies in an ethical framework.

This study aims to provide an ethical evaluation of the legislation in relation to the problems encountered in the marketing of food products, in particular food supplements, based on the concepts of justice and non-harm. In the study, ethical evaluation was determined as a method as a result of examining the legislation carried out by the Ministry of Agriculture and Forestry and the Ministry of Health regarding food and food supplements and conducting research on their placing on the market.

Label information on food products, permission, etc. even if the legislative requirements are fulfilled, it is seen that it may contain harmful or insufficient content for human health and its qualifications may not be appropriate. On the other hand, it is seen that food supplements are easily and carelessly made accessible on shopping websites without any age restriction, where they are promoted for treatment and sold with drug contents, such as drugs. In order to protect human life, which is one of the highest values, and not to take away the right to a healthy life, those who are associated with food products at the macro and micro level; producer-consumer ethical relationship, supervisory institution-manufacturer, seller-buyer, etc. it is necessary to determine the ways to be followed in order to examine ethical relations and to clear them from ethical problems.

Article Info

Article history:

Received: 14.12.2023

Accepted: 14.02.2024

Keywords: Food ethics, Right to health, Justice, Food Supplement, Product safety

Correspondence Author:

Elif Avaner, Phd. Ph.

e-mail: avanerelif@gmail.com

Giriş

İnsanlığın dünyadaki varlığının devamı için en temel ihtiyaç olan suyun ve gıdaların iyi nitelikte olmasının sağlanması, insanın doğuştan sahip olduğu sağlık hakkının korunması için vazgeçilmez bir gerekliliktir. Sağlık hakkının adil dağıtımı için; suya ve gıda ürünlerine erişimin kolaylaştırılması, sınırlılıklarının azaltılması için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Sağlığı korumaya yönelik olarak da ürün güvenliğinin sağlanması zorunludur. Temel insan haklarından olan sağlığın ve refahın korunması için; gıda, gıda ürünleri ve suya yönelik politikaların, etiğin temel ilkelerinden olan 'adalet' ve 'zarar vermeme' kavramları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir (1).

Bu çalışmada özellikle gıda takviyeleri olmak üzere gıda ürünlerinin piyasaya arzında yaşanan etik sorunlar çerçevesinde, mevzuatın; adalet ve zarar vermeme kavramları temelinde etik değerlendirmesini yapmak hedeflenmiştir. Çalışmada gıda ve gıda takviyeleri ile ilgili olarak Tarım ve Orman Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığının yürüttüğü mevzuatın incelenmesi, piyasaya arzıyla ilgili araştırma yapılması sonucunda etik değerlendirme yapılması yöntem olarak belirlenmiştir.

Adalet

Adalet kavramı Antik Ege döneminden bugüne gelen filozofların temel düşünce alanlarından biri olmuş oldukça geniş kapsamlı ele alınmış multidisipliner bir konu olduğu gibi etik alan yazını için de önemli bir kavramdır. Aristoteles'e göre 'adalet bir erdem değil bir başkası ile ilişkide ortaya çıkan erdemlerin tümüdür, o halde adaletsizlik de kötülüğün tümüdür' (2). Ulpianus ise adaleti 'onurlu yaşamak, başkasına zarar vermemek ve herkese kendine ait olanı vermek' olarak ifade etmiştir. Temel hak ve ödevlerin, faydaların ve sorumlulukların dağıtımında kimseye ayrımcılık yapmamak ise biyomedikal etiğin dört temel ilkesinden biri olan 'adalet'in tanımında yer almaktadır (1).

Kuçuradi'ye göre adalete duyulan özlem ve ihtiyaç küresel ekonomik sistemde artan nüfus ve değişen tüketim temelli yaşam biçimlerinin etkisiyle giderek artmaktadır. Adaletin sağlanacağına yönelik olarak beklentilerin azalması da terörü, savaşları tetiklemekte ve en yüksek değer olan insan yaşamının önemsizleşmesine sebep olmaktadır. Adaletsizlik, ülkeler ve küresel düzeyde devletin yurttaşlarının temel haklarının çiğnenmesine müdahale etmemesi durumunda veya belirli koşullarda bir grubun haklarının başka diğer grupların çıkarları uğruna harcanması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu hakların korunması talebi de adalettir (3).

Tıp etiğinin dört temel ilkesinden biri olan adalet, hak kavramları ile ilişkili olup zaman zaman eşitlik kavramı ile birlikte ve aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak eşitlik, adaleti sağlamak üzere üzerinde düşünülen adalet teorilerindedir, bir yaklaşımdır. Eşitliğin sağlandığı her durum adaleti temsil etmemektedir (4).

Zarar Vermeme

Zarar kavramı; saygınlık, mülkiyet, özel yaşam, özgürlük gibi sahipliklere müdahale, kişiye yaşatılan rahatsızlık, aşağılanma, kırgınlık, kızgınlık olarak oldukça geniş kapsamlı anlamlar ile ifade edilebilmektedir. Bu çalışmada 'zarar verme' dar anlamı ile 'sağlık ve sağ kalımla ilgili fiziksel ve psikolojik olarak olumsuz etkileniş' olarak kullanılmıştır. 'Önce zarar verme' anlamındaki 'Primum non nocere' mottosu bazı kaynaklarda her ne kadar Hipokrat'a atfedilse de somut olarak Hipokrat'a ait olduğuna dair bir kanıt bulunmadığı belirtilmektedir (1). Ancak yararlılıktan daha önce insan sağlığına zarar vermemek gerektiği, meslek sahiplerinin özellikle de hekimlerin faydalı olma niyetiyle de olsa bir işlemin yararından daha fazla miktarda insan bedenine zarar vermemesi gerektiğini ifade etmek üzere sıklıkla etik çalışmalarda bu ilke belirtilmektedir.

William Frankena zarar vermemeye ilişkin sorumlulukları yararlılık ilkesinin içerisinde şu şekilde sıralamıştır.

- Kişilere kötülük etmemek ya da zarar vermemek gerekir
- Kişilerin kötülüğe ya da zarara uğramasını önlemek gerekir
- Kişilerin uğradığı kötülük ve zararları gidermek gerekir
- İyilikleri daha da ilerletmek gerekir.

(5).

Hukuki ve etik olarak başkalarına zarar vermeme yükümlülüğü, genellikle yararlı olma sorumluluğundan daha bağlayıcıdır (1). Tıpta tedavilerin yararları ile riskleri arasında karşılaştırma yapılması (aydınlatılması) ve

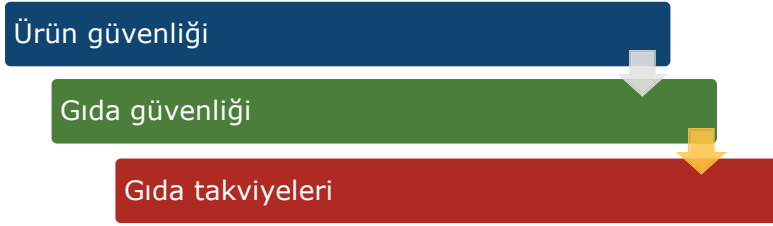
hastadan onam alındıktan sonra müdahale edilmesinin en temel sebeplerinden biri hekimliğin ‘zarar vermeme’ ilkesi ve sorumluluğudur.

Zarar vermek bir kişinin haklarını çiğnemek, haksızlık etmek gibi de yorumlanabilir ancak bu her zaman doğru olmayabilir. Riskleri olan bir tedavide onam alınarak işlem yapılmasının sonucunda hastanın istenmeyen ama beklenen bir zarara uğraması haksızlık olmayabilir, tam tersi haksızlığa uğrayıp zarar görmediği de olabilir (1). Eylemin sonucunda hem adaletsizlik hem de zarar görme de olabilir. Bir kişinin kendi isteğiyle, çevresel tavsiye ile internetten bir gıda takviyesi alıp zarar görmesi durumunda da hem “adaletsizlik” hem “zarar görme” durumu ortaya çıkmıştır. Eylem hukuka uygun gözükse de etik değildir, insan yaşamı değeri harcanmıştır.

Ürün Güvenliği

7223 sayılı ‘Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu’nda güvenli ürün ‘Kullanım süresi, hizmete sunulması, kurulumu, kullanımı, bakımı ve gözetimine ilişkin talimatlara uygun ve normal kullanım koşullarında kullanıldığında risk taşımayan veya sadece ürünün kullanımına özgü asgari risk taşıyan ve insan sağlığı ve güvenliği için gerekli düzeyde koruma sağlayan ürün’ olarak tanımlanmıştır (6). ‘Ürünlerin Piyasa Gözetimi ve Denetimine Dair Çerçeve Yönetmelik’ hükümlerine göre; bir ürünün piyasaya arz edilebilmesi, piyasada bulundurulabilmesi veya hizmete sunulabilmesi için güvenli ve teknik mevzuatına uygun olması zorunludur. Ürünün fiziki veya elektronik iletişim kanalları vasıtasıyla piyasaya sunulması da bu zorunluluk kapsamındadır (7).

Türkiye’de Gıda takviyelerinin Piyasa Gözetim ve Denetimi Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmekte olup ürün güvenliği genel çatısı altında gıda güvenliği, gıda güvencesi kavramları ile değerlendirilmektedir. 2022 yılı Piyasa Gözetim ve Denetim Raporunda gıdalar en çok denetlenen ürün grubu olarak belirtilmiştir (8).

Gıda Güvenliği ve Gıda Takviyeleri Mevzuatı

5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanununda amaç ‘gıda ve yem güvenilirliğini, halk sağlığı, bitki ve hayvan sağlığı ile hayvan ıslahı ve refahını, tüketici menfaatleri ile çevrenin korunması da dikkate alınarak korumak ve sağlamak’ (9) ve bu Kanun dayanak alınarak yayımlanan Türk Gıda Kodeksi Beslenme Beyanları Yönetmeliği’nin birinci maddesinde amaç ‘Tüketiciyi en üst düzeyde korumak için son tüketiciye arz edilen gıdalardaki beslenme beyanlarına ilişkin kuralları belirlemek’ olarak belirtilmiştir. Gıda mevzuatında genel olarak tüketiciyi (insanları) korumak, bitki ve hayvanları korumak bununla birlikte çevreyi korumak amacıyla hükümlere yer verildiği görülmektedir (10). Mevzuatın temelindeki zarar vermeme ilkesi birçok hükümde geçen ‘koruma’ ifadeleri ile kendini göstermektedir. Mevzuatın, sağlığı koruma, menfaati koruma, refahı koruma ile gıdaları kullanan kişilerin zarar görmesini önlemek üzere temellendirildiği, gıda güvenliğinin güvence altına alınmak istendiği görülmektedir.

Türk Gıda Kodeksi Beslenme Beyanları Yönetmeliği’nin Genel Hükümler bölümü 2.Maddesinde ise ‘c-Belirli bir gıdanın aşırı tüketimini destekleyecek veya özendirecek şekilde olamaz’ ile ‘ç-Çeşitli ve dengeli beslenmenin, genelde besin öğelerini uygun miktarlarda sağlayamayacağını belirtecek, ileri sürecek veya ima edecek şekilde olamaz’ ifadeleri yer almaktadır (10). Bu ifadeler ile de beslenme beyanları ile piyasaya arz edilen ürünlerin temel beslenmenin yerine geçmesinin önüne geçilmek istenmektedir. Çeşitli ve dengeli beslenmenin önemi vurgulanmaktadır. Genel Koşullar bölümü 7. Maddede ise beslenme beyanlarının ‘Bilimsel kanıtlarla ortaya konulan, besleyici veya fizyolojik etkiyi sağlayacağı iddia edilen miktarda bulunması’ gerektiği belirtilmektedir. Beslenme bildirimi 9. Madde 3. Fıkrasında ise ‘Takviye edici gıdalar için beslenme bildirimi, ilgili gıda kodeksi hükümlerine uygun olarak yapılır.’ Hükümü yer almaktadır. (10) Bu hükümler ile de fizyolojik olarak korumak ile birlikte yanıltıcı iddiaları önlemek üzere kişilerin zarar görmesini önlemenin de amaçlandığı anlaşılmaktadır.

5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanununa dayanarak yayımlanan Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliğinde de 'Amaç: 1. Madde' de 'algı farklılıkları ve bilgi gereksinimleri dâhil gıda hakkında bilgilendirme açısından tüketicilerin üst düzeyde korunmasına ilişkin kurallar.' ve 'tüketicinin bilgilendirme hakkının garanti altına alınmasını sağlayacak tedbirleri ortaya koymak' hükümlerine yer verilmiştir (11). Aynı yönetmeliğin 'Gıda hakkında zorunlu bilgilendirmenin ilkeleri' bölümü 5. Maddesi 'Özellikle belli tüketici gruplarının sağlığına zararlı olabilecek içerik, güvenli kullanım, muhafaza, dayanıklılık ve gıdanın zararlı veya tehlikeli içeriğine ilişkin sonuçları ve riskleri içeren sağlık etkisine dair bilgileri içerecek şekilde tüketici sağlığının korunmasını ve gıdanın güvenilir kullanımı' ve 'Gıda hakkında zorunlu bilgilendirmenin gerekliliği değerlendirilirken ve tüketicilerin bilinçli seçim yapmalarını sağlamak için, tüketicilerin çoğunluğu tarafından özel olarak önem verilen belirli bilgilere duyulan yaygın ihtiyaç ve güvenilir gıdanın piyasaya arzı dikkate alınır' Hükümleri yer almaktadır. Temelde tüketicinin yanıltılmasını önlemek üzere yer alan bu hükümler ile sağlığı koruma, sağlık hakkını koruma ve doğru bilgilendirme hakkını koruma amaçlandığı görülmekte olup adalet kavramının temel ilke olarak belirlendiği bununla birlikte zararsızlığın amaçlandığı gıda güvenliğini sağlamak ile bunun mümkün olabileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca incinebilir gruplar için de özel önlem alınması gerekliliği ile zarar vermeme ilkesinin gözetildiği görülmektedir.

Sağlık Beyanları ile Satışa Sunulan Gıda Takviyeleri Hakkında Mevzuat ve Değerlendirme

Gıda ve gıda takviyelerinin güvenliği, insan sağlığına zarar verme potansiyeli içeriğindeki bileşenlerle ilgili olduğu kadar ne şekilde, nasıl piyasaya arz edildiği ve hangi bilgi ve iddialarla kullanıma sunulduğu ile de ilgilidir.

5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanununa dayanarak yayımlanan Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği'nde Doğru bilgilendirmeye ilişkin kurallar bölümü 7. Madde de 'Gıda hakkında bilgilendirmenin doğru, açık ve tüketici için kolay anlaşılır olması sağlanır.' Hükümü yer almaktadır. Ayrıca 'Özel beslenme amaçlı gıdalar ile ilgili mevzuat hükümleri saklı kalmak kaydıyla, gıdanın bir hastalığı önleme, tedavi etme veya iyileştirme özelliğine sahip olduğuna dair bilgilendirme yapılamaz, bu tür özelliklere atıfta bulunulamaz.' ifadesi ile de gıdaların tüketim amacı dışında bir şekilde piyasaya sunulamayacağı belirtilmiştir. Bu yönetmelik özel amaçlı gıdaları bu sınırlama dışında bırakmış ancak gıda takviyelerin tedavi veya iyileşmeye yönelik iddialar için bir serbestlik tanımamıştır (11).

Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Kullanımı Hakkında Yönetmelik'in amacı da 1. Maddesinde 'tüketiciyi en üst düzeyde korumak üzere son tüketiciye arz edilen gıda ve takviye edici gıdalarda sağlık beyanı kullanımına ilişkin usul ve esasları belirlemek' olarak belirtilmiştir. Aynı yönetmeliğin Tanımlar bölümü 4. Maddesinde 'Beşerî tıbbi ürün: 1) İnsanlardaki hastalığı tedavi edici veya önleyici özelliklere sahip olarak sunulan veya 2) Farmakolojik, immünolojik veya metabolik etki göstererek fizyolojik fonksiyonları düzeltmek, iyileştirmek, değiştirmek veya tıbbi teşhis amacıyla insanlarda kullanılan veya insana uygulanan, madde veya maddeler kombinasyonunu' olarak tanımlanmıştır (12). Beşerî tıbbi ürün olarak tanımlanan ilaçlar aynı tanımlama ile ilaçların ruhsatlandırılması ve piyasaya arz edilmeleri, denetlenmeleri ile ilgili olan 1262 Sayılı Kanun'a dayanılarak yayımlanan 'Beşerî Tıbbi Ürünler Ruhsatlandırma Yönetmeliği'nde belirtilen tanım ile aynı olduğu görülmektedir (13).

Sağlık beyanı 'Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Kullanımı Hakkında Yönetmelik'te 'Herhangi bir gıda grubunun, gıdanın veya gıdanın bileşiminde bulunan öğelerin insan sağlığıyla ilişkisini belirten, ileri süren veya ima eden beyan' olarak tanımlanmıştır. Bu beyanlar ürünlerin etiketinde, tanıtımında veya reklamında yer alabilmektedir. Aynı yönetmelikte 'Takviye edici gıda: Normal beslenmeyi takviye etmek amacıyla; vitamin, mineral, protein, karbonhidrat, lif, yağ asidi, amino asit gibi besin öğelerinin veya bunların dışında besleyici veya fizyolojik etkileri bulunan bitki, bitkisel ve hayvansal kaynaklı maddeler, biyoaktif maddeler ve benzeri maddelerin konsantre veya ekstralarının tek başına veya karışımlarının kapsül, tablet, pastil, tek kullanımlık toz paket, sıvı ampul, damlalıklı şişe ve diğer benzeri sıvı veya toz formlarda hazırlanarak günlük alım dozu belirlenmiş gıdalar' olarak tanımlanmıştır. Aynı yönetmeliğin genel hükümlerinde de yine 'Tüketilmediği durumlarda sağlığın olumsuz etkilenebileceğini ileri süren beyanlar.' ve 'Kilo kaybının veya artışının miktarına veya oranına atıfta bulunan beyanlar'a kesinlikle izin verilmemiştir. Yönetmeliğe dayandırılarak hazırlanan bir de kılavuz bulunmaktadır (12). Bu tanımlamalardan ve düzenlemelerden gıda takviyelerinin de gıda olduğu zaten mevzuatta da 'takviye edici gıda' olarak isimlendirildiği ve normal beslenmenin yeterli olmadığı durumlarda eksiklikleri bertaraf etmek için kullanılabilmesi, herhangi bir hastalığı tedavi etmek teşhis etmek gibi normal durumların dışında bir kullanım amacının olamayacağı açıkça anlaşılmaktadır. Sağlık beyanları gıda takviyeleri için dengeli ve çeşitli beslenmeye atıfta bulunarak vücudun

normal fonksiyonlarının korunması ve normal gelişimin desteklenmesini sağlamak üzere belirtilebilmektedir. Ayrıca 'Psikolojik ve davranışsal fonksiyonlara veya inceleme veya kilo kontrolü veya açlık hissinin azaltılması veya tokluk hissinin artırılması veya diyetten sağlanan enerjinin azaltılmasına atıfta bulunan beyanlar'a yer verilebilmektedir. Sağlık beyanlarının bilimsel kanıtlara veya koruma altına alınan tescilli verilere dayandırılması zorunlu olduğu, hastalık riskinin azaltılmasına, çocukların gelişimi ve sağlığına ilişkin sağlık beyanlarına ise istisnai olarak kılavuz hükümleri dâhilinde izin verilmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Avrupa Birliği mevzuatına göre gıda takviyelerinin etiketlenmesinde, sunulmasında veya reklamında, ürünün bir hastalığı önlediği, tedavi ettiği veya tedavi ettiği iddialarının yer almasına izin verilmemektedir (14). Avrupa Birliği Mevzuatında da Türkiye'de olduğu gibi gıda takviyelerinin iddia edilen yararlarının bilimsel olarak kanıtlanmış olması gerekmektedir. İddiaların yanlış, belirsiz veya yanıltıcı olamayacağı diğer gıdaların güvenliği veya besinsel yeterliliği konusunda şüphe uyandıramayacağı ve bir yiyeceğin aşırı tüketimini teşvik edemeyeceği belirtilmektedir. Bununla birlikte dengeli bir beslenmenin kendi başına uygun miktarlarda besin sağlayamayacağını iddia ve ima edemeyeceği, tüketiciler açısından korku uyandıran açıklamalar yapamayacağı ifade edilmektedir (15). Türkiye'deki mevzuatın Avrupa Birliği mevzuatına uyum süreci çerçevesinde hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Gıda Takviyelerinin Piyasaya Arzı

Çalışmada yapılan piyasa araştırmasında gıda takviyelerinin içerik bilgileri, miktarları ve sağlık beyanları değerlendirilmiştir. Piyasa araştırmasında e-ticaret sitelerinde satılan ürünler incelenmiştir. Ürünler 'gıda takviyesi' anahtar kelimesi ile arama yapılarak incelenmiş mevzuata uygun olmayan, "ilaç" gibi satılanlara ait bilgiler aşağıda verilmiştir. Piyasa araştırmasında incelenen gıda takviyeleri ve mevzuata uyumlu olmayan yönleri aşağıda verilmektedir. Araştırmaya konu olan ürünlerde ticari marka ve isim yerine 'GT' kısaltması ile kodlanmıştır.

GT-1

Ürünün ismi, "Alopeci areata" olarak bilinen saçsızlık hastalığını ima etmektedir. 'DHT hormonunun dengesiz oluşumuna da müdahale ederek dökülmeyi ve güçsüzleşmeyi önler, içeriğinde bulunan bitki özleri saçların güçlü bir şekilde yeniden çıkmasına katkı sağlar' ifadeleriyle tanıtılmaktadır. Ürünün kadınlar için üretilen formunda da 'Kan dolaşım hızını artırarak ideal denge oluşturmayı amaçlar' ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeler gıda takviyeleri için yapılabilecek sağlık beyanları arasında yer almamakta bir hastalığı tedavi edeceği iddia edilmektedir. Ürün internette e-ticaret sitelerinde bu ifadelerle satışa sunulmuştur. Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Kullanımı Hakkında Yönetmelik'in 5'inci ve 8'inci maddesine uygun değildir. Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği'nde Doğru bilgilendirmeye ilişkin kurallar bölümü 7. Maddesine uygun değildir.

GT-2

Ürünün isminde içeriğinde bulunduğu iddia edilen 'Karniyarik Otu' adlı bitkinin latincesi yer almaktadır. Ürünün detoks etkisinin olduğu, kolesterolü dengelediği, barsakları çalıştırdığı, kalp ve damar hastalıklarına iyi geldiği, kan şekerini düşürdüğü açıkça iddia edilmektedir. Ürünün jel çiğneme formu ve çay formu bulunmaktadır. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde satılmaktadır. Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Kullanımı Hakkında Yönetmelik'in 5'inci ve 8'inci maddesine uygun değildir. Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği'nde Doğru bilgilendirmeye ilişkin kurallar bölümü 7. Maddesine uygun değildir.

GT-3

Ürünün içerisinde takviye edici gıdalarda bulunmaması gereken 'Dehidroepiandrosterone-DHEA' yer almaktadır. Etiketinde açıkça belirtilmiştir. Bu hormon vücutta erkek ve kadın cinsiyet hormonlarına dönüşen bir ilaçtır. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde satılmaktadır. Takviye edici gıdalar kısıtlı maddeler listesine uygun değildir.

GT-4

Ürünün içerisinde takviye edici gıdalarda bulunmaması gereken 'Dehidroepiandrosterone-DHEA' yer almaktadır. Ürünün adında da yer almakla birlikte etiketinde açıkça belirtilmiştir. Bu hormon vücutta erkek ve kadın cinsiyet hormonlarına dönüşen bir ilaçtır. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde satılmaktadır. Takviye edici gıdalar kısıtlı maddeler listesine uygun değildir.

GT-5

Ürün içerisinde takviye edici gıdalarda etken madde olarak kullanımı uygun bulunmayan melatonin yer almaktadır. Etiketinde açıkça belirtilmiştir. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde satılmaktadır. Takviye edici gıdalar kısıtlı maddeler listesine uygun değildir.

GT-6

Ürün içerisinde takviye edici gıdalarda etken madde olarak kullanımı uygun bulunmayan melatonin yer almaktadır. Etiketinde açıkça belirtilmiştir. FDA onayı olduğu iddia edilmekte üzerinde ABD bayrağı yer almaktadır. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde satılmaktadır. Takviye edici gıdalar kısıtlı maddeler listesine uygun değildir. Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Kullanımı Hakkında Yönetmelik'in 5'inci ve 8'inci maddesine uygun değildir.

GT-7

Ürün içerisinde takviye edici gıdalarda etken madde olarak kullanımı uygun bulunmayan melatonin yer almaktadır. Etiketinde açıkça belirtilmiştir. Ürünün ambalaj tasarımı ruhsatlı ilaçların ambalajına benzemektedir. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde satılmaktadır. Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Kullanımı Hakkında Yönetmelik'in 5'inci ve 8'inci maddesine uygun değildir.

GT-8

Ürünün üzerinde ticari isim ve marka dışında hiçbir bilgi yer almamaktadır. Ürünün yorumlar kısmında mevzuata uymayan sağlık beyanları yer almaktadır. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde satılmaktadır. Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Kullanımı Hakkında Yönetmelik'in 5'inci ve 8'inci maddesine uygun değildir. Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği'nde Doğru bilgilendirmeye ilişkin kurallar bölümü 7. Maddesine uygun değildir.

GT-9

Ürün cinsel amaçlı, üremeye yardımcı ürün olarak tanıtılmaktadır. İçeriğindeki bileşenlerle ilgili sağlık beyanları yer almaktadır. Bu sağlık beyanları mevzuata uygun değildir. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde satılmaktadır. Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Kullanımı Hakkında Yönetmelik'in 5'inci ve 8'inci maddesine uygun değildir. Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği'nde Doğru bilgilendirmeye ilişkin kurallar bölümü 7. Maddesine uygun değildir.

GT-10

Ürünün üzerinde ticari isim ve marka dışında hiçbir bilgi yer almamaktadır. Ürünün yorumlar kısmında mevzuata uymayan sağlık beyanları yer almaktadır. Ürün internete e-ticaret sitelerinden birinde satışa sunulmuştur. Sağlık beyanlarının cümlelerin ilk kelimesi olarak 'normal' kelimesine yer verilerek ifadeler uygun gösterilmeye çalışılmıştır. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde satılmaktadır. Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Kullanımı Hakkında Yönetmelik'in 5'inci ve 8'inci maddesine uygun değildir. Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği'nde Doğru bilgilendirmeye ilişkin kurallar bölümü 7. Maddesine uygun değildir.

GT-11

Ürün protein tozu olarak piyasaya arz edilmektedir. Mevzuata göre günlük olarak en fazla 3 g kreatinin içermesi gerekirken her porsiyonda 5g kreatinin içermektedir. Ürünün üzerinde kaslı bir insan fotoğrafı yer almaktadır. Ürün tanıtımında sağlık beyanı ile ilgili mevzuata uygun olmayan 'Kas yapılanması, performans, enerji' ifadeleri yer almaktadır. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde satılmaktadır. Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Kullanımı Hakkında Yönetmelik'in 5'inci ve 8'inci maddesine uygun değildir. Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği'nde Doğru bilgilendirmeye ilişkin kurallar bölümü 7. Maddesine uygun değildir. Takviye edici gıdalar kısıtlı maddeler listesine uygun değildir.

GT-12

Whey protein içeriği ön plana çıkarılarak satılan bu üründe günlük 20g olması gereken protein miktarı 70 g olarak belirtilmiştir. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde satılmaktadır. Takviye edici gıdalar kısıtlı maddeler listesine uygun değildir.

GT-13

Diyabet kontrolü için satışa sunulan bu ürün için diyabet hastalarının diğer tüm tedavilerini bırakarak bu ürünü kullanması gerektiği empoze edilmektedir. Ürünün karaciğer ve pankreası yenilediği, kan şekerini düzenlediği, tüm metabolizmayı düzenlediği belirtilmektedir. Ürünün tanıtımının yapıldığı web sayfasında doktor olduğu iddia edilen bir kişinin fotoğrafı ve tavsiyeleri yer almaktadır. Bu kişinin hekim olduğuna dair açık kaynaklarda, çevrim içi site ve uygulamalarda hiçbir bilgi yer almamaktadır. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde satılmaktadır. Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Kullanımı Hakkında Yönetmelik'in 5'inci ve 8'inci maddesine uygun değildir. Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği'nde Doğru bilgilendirmeye ilişkin kurallar bölümü 7. Maddesine uygun değildir.

GT-14

Fosfatidilserin ve sitikolin içeren ürün bilişsel fonksiyonlarda gelişme, anıları hatırlamada faydalı olarak tanıtılmaktadır. Ürün tanıtımında bilimsel olduğu iddia edilen çalışmaların istatistiklerine yer verilmiştir. Ürün internet sitelerinden kolaylıkla temin edilebilmekte olup okul çağı çocuklarının ders çalışmalarında zihin açıcı olarak kullanılmaktadır. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde satılmaktadır. Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Kullanımı Hakkında Yönetmelik'in 5'inci ve 8'inci maddesine uygun değildir. Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği'nde Doğru bilgilendirmeye ilişkin kurallar bölümü 7. Maddesine uygun değildir.

GT-15

Homeopatik ürün olarak ruhsatlanması gereken bir üründür, ancak gıda takviyesi olarak izin alınarak piyasaya sunulmuştur. Ürünün asıl etken maddesi değil yardımcı maddeleri üzerinden gıda takviyesi olarak izin alınmış ve ambalajı buna göre etiketlenmiştir. Orijini yurt dışı olan ürün menşei ülkesinde homeopatik üründür. Ürünün gıda takviyesi olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Ürün çeşitli e-ticaret sitelerinde gıda takviyesi olarak satılmaktadır. Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Kullanımı Hakkında Yönetmelik'in 5'inci ve 8'inci maddesine uygun değildir. Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği'nde Doğru bilgilendirmeye ilişkin kurallar bölümü 7. Maddesine uygun değildir.

Tartışma ve Sonuç

Gıda ürünlerinin etiket bilgileri, piyasaya giriş onayı, gerekli izin başvuruları vb. mevzuat gereklilikleri yerine getirilmiş olsa dahi insan sağlığına zararlı veya yetersiz içerikleri olabildiği, niteliklerinin uygun olmayabileceği görülmektedir. Gıda takviyelerinin çeşitli hastalıkları tedavi etmeye yönelik tanıtımlarının yapılarak beşerî tıbbi ürünlerin sahip olabileceği özelliklerle yani ilaç gibi, ilaç içerikleriyle satıldığı herhangi bir yaş sınırlaması olmaksızın elektronik ticaret sitelerinde kolayca ve bilinçsizce erişime sunulduğu görülmektedir. En yüksek değerlerden biri olan insan yaşamını korumak, sağlıklı yaşam hakkını elinden almamak için makro ve mikro düzeyde acil önlem alınması gerekmektedir. Bu ürünlerin dağıtım kanallarındaki üretici-tüketici etik ilişkisinin, denetleyici kurum-üretici, satıcı-alıcı vb. etik ilişkilerinin incelenmesi ve etik sorunlardan arındırılması için gidilecek yolların belirlenmesi gerekmektedir.

Araştırmaya konu olan ürünlerde olduğu gibi gıda olarak izin alınmış ancak ilaç gibi satılan bu ürünleri 'ilaçsı ürünler' olarak ifade etmek daha yerinde olacaktır. Her ne kadar gıda mevzuatı kapsamında erişime sunulmuşlarsa da ilaçlar gibi kontrol altında tutulması gereken içeriklere sahip oldukları, satın almaya istekli kişilerin ilaçlar gibi tedavi edici olduklarına inanmaları sebebiyle sağlık yönünden zarar görebilecekleri anlaşılmaktadır. Bu yüzden mevzuatın gözden geçirilerek 'takviye edici gıdaların'; tanıtımları da dahil olmak üzere, etiketlenmesi, üretimi, depolanması ve dağıtımının niteliklerine uygun olarak gerçekleştirilmesi için etkin bir denetim mekanizması kurulması ve yaptırımların caydırıcı olmasının sağlanması insan, hayvan ve çevre sağlığını korumak adına etik gerekliliktir. Burada eylemi tanımlamak sonucunda alınacak önlemin şeklini belirlemek için önemlidir. Araştırmaya konu olan ve benzer şekilde piyasaya ilaç gibi sunulan ürünler için eylemin "ruhsatsız ilaç üretmek ve satmak" olduğu görülmektedir. Yaptırımların ve sorunun çözümü için bu çerçeveden bakmak insan sağlığının zarar görmemesi için gerekliliktir.

İlgili kurumların yalnızca mevzuata uygunluk veya tüketici memnuniyeti yönünden denetim yapması yeterli olmadığından etik çerçevede politikalar geliştirmesi ve uygulaması gerekmektedir.

Gıda etiği konusunda etik kurul kurulması ve etik çerçeve çalışması yapılması, etik bilincin artırılması için etkinlikler yapılması gerekmektedir. Bu çalışmalar en yüksek değerlerden biri olan insan yaşamını korumak için temel yapı taşı olacaktır.

Kaynaklar

1. Beuchamp, TL ve Childress, JF. Biyomedikal Etik Prensipleri. Çev: M. K. Temel. İstanbul: Pınarbaşı Matbaacılık, 2017.
2. Aristoteles. Nikomakhos'a Etik. Çev: Akderin F. İstanbul : Say Yayınları. 2015.
3. Kuçuradi, I. Adalet Kavramı. [Ed.] Adnan Güriz. Adalet Kavramı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu. 2013.
4. Avaner, E. Sağlıkta Adalet, Ürün Güvenliği Türkiye ve COVID-19. Nobel Akademik Yayıncılık. 2023.
5. Frankena, William. Ethics. Englewood Cliffs, NJ/ABD:Prentice Hall. 2.ed. 1973.
6. 7223 Sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu. Mevzuat Bilgi Sistemi. 2020. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7223&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. Erişim Tarihi: 10 Eylül 2023.
7. Ürünlerin Piyasa Gözetimi ve Denetimine Dair Çerçeve Yönetmelik. Mevzuat Bilgi Sistemi. 2021. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4269&MevzuatTur=21&MevzuatTertip=5>. Erişim Tarihi: 10 Eylül 2023.
8. Piyasa Gözetim ve Denetimi, Yıllık Veriler. 2022 PGD Raporu. T.C. Ticaret Bakanlığı. 2023. <https://ticaret.gov.tr/data/5be95e0d13b8760de40f6ac2/2022%20Y%C4%B1%C4%B1%20PGD%20Raporu.pdf>. Erişim Tarihi: 10 Ekim 2023.
9. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu. Mevzuat Bilgi Sistemi. 2010. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5996&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>. Erişim Tarihi: 1 Ekim 2023.
10. Türk Gıda Kodeksi Beslenme Beyanları Yönetmeliği. Mevzuat Bilgi Sistemi. 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=40154&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> birinci. Erişim Tarihi: 1 Ekim 2023.
11. Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği. Mevzuat Bilgi Sistemi. 2017. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=23282&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>. Erişim Tarihi: 1 Ekim 2023.
12. Gıda ve Takviye Edici Gıdalarda Sağlık Beyanı Hakkında Yönetmelik. Mevzuat Bilgi Sistemi. 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=40155&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>. Erişim Tarihi: 3 Ekim 2023.
13. Beşeri Tıbbi Ürünler Ruhsatlandırma Yönetmeliği. Mevzuat Bilgi Sistemi. 2021. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39102&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>. Erişim Tarihi: 2 Ekim 2023.
14. European Union, Labelling of food supplements. 2023. https://europa.eu/youreurope/business/product-requirements/food-labelling/supplements/index_en.htm. Erişim Tarihi: 5 Ekim 2023.
15. European Union, Health and nutrition claims. 2023. https://europa.eu/youreurope/business/product-requirements/food-labelling/health-nutrition-claims/index_en.htm. Erişim Tarihi: 5 Ekim 2023.
16. Türk Gıda Kodeksi Takviye Edici Gıdalar Tebliği 2013/49. Mevzuat Bilgi Sistemi. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18729&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=5>. Erişim Tarihi: 5 Ekim 2023.
17. Takviye Edici Gıdaların İthalatı, Üretimi, İşlenmesi ve Piyasaya Arzına İlişkin Yönetmelik. Mevzuat Bilgi Sistemi. 2013. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18341&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>. Erişim Tarihi: 2 Ekim 2023.

18. Takviye Edici Gıdalar Kısıtlı Maddeler Listesi. Tarım ve Orman Bakanlığı. 2023. https://www.tarimorman.gov.tr/GKGM/Belgeler/DB_Gida_Isletmeleri/Takviye_Edici_Gidalar_Kisitli_Madde ler_Listesi.pdf. Erişim Tarihi: 5 Aralık 2023.

19. Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği. Mevzuat Bilgi Sistemi. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=23282&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>. Erişim Tarihi: 3 Ekim 2023.